

## **ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ УЧАСНИКІВ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.**

Договір страхування відповідальності – це угода (правочин<sup>1</sup>) між страхувальником і страховиком, яка спрямована насамперед на захист майнових інтересів першого від фінансових витрат, котрі можуть бути покладені на нього законом чи судом у зв'язку із ненавмисно спричиненими ним збитками третім особам, за що страхувальник зобов'язується вносити страхові платежі та виконувати інші умови договору. Окрім сторін, до кола учасників правовідношення зі страхування відповідальності належать треті особи (потерпілі), яким у разі настання страхового випадку виплачується страхове відшкодування.

Страховик, як і страхувальник – правова категорія страхування. Він займає особливе місце в страховому правовідношенні, оскільки саме з його діями пов'язане досягнення основної мети, заради якої виникає страхове правовідношення, – виплата страхової суми в розмірі та у випадках, передбачених договором.

За загальним правилом, поняття “страховик” узагальнює в собі страхову організацію (підприємство, компанію<sup>2</sup>) як юридичну особу. В міжнародній страховій практиці страховика називають андеррайтером<sup>3</sup>. Згідно із ст.2 Закону України “Про страхування” страховиками визнаються фінансові установи, створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю (з мінімальною кількістю учасників не менше трьох осіб), які отримали ліцензію на здійснення страхової діяльності. Порядок і умови створення товариств визначаються Законом України “Про господарські товариства” з врахуванням особливостей визначених Законом України “Про

---

<sup>1</sup> Див.: **Цивільний кодекс України** 2001 року. – Ст.203.

<sup>2</sup> Див.: **Пацурія Н.Б.** Страхові організації (компанії) як суб'єкти господарського права // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 1. – С.12-17.

<sup>3</sup> **Шахов В.В.** Страхование: Учебник для вузов. – С.24.

страхування”. Треба звернути увагу на те, що законодавцем були обрані такі форми товариства, які припускають відповідальність засновників за зобов’язаннями компанії повністю або у частках, пропорційно до внесків в установчий фонд, та особистим майном (за виключенням акціонерного товариства). Товариства з обмеженою відповідальністю права займатися страховою діяльністю в Україні не отримали.

Необхідною умовою виходу страхової компанії на страховий ринок України є наявність ліцензії для проведення страхових операцій на території України. З 17 вересня 1993 року і до 15 грудня 1999 року правом видачі ліцензій був наділений Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю. В даний час повноваження Комітету виконує Міністерство фінансів, в складі якого був створений Департамент в галузі проведення державної політики в сфері нагляду за страховою діяльністю<sup>4</sup>. До ліцензії додається перелік тих конкретних видів страхування, які дозволені даному страховику. Як говорять юристи, правоздатність страховика обмежена цим переліком<sup>5</sup>. Таким чином, страховиком за договором страхування відповідальності може бути лише та юридична особа, яка у встановленому законом порядку отримала ліцензію на здійснення страхування цивільної відповідальності. Слід зазначити, що на відміну від майнового та особистого страхування, окремі підвиди яких вимагають отримання спеціальної ліцензії, на всі види страхування відповідальності видається одна загальна ліцензія. Виключення становлять страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки та страхування відповідальності перевізника перед митними органами щодо доставлення підакцизних товарів, які переміщуються транзитом через територію України до митниці призначення на здійснення яких страховій компанії необхідно отримати окремі ліцензії.

---

<sup>4</sup> Див.: Указ Президента України “Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади” від 15 грудня 1999 р. // Голос України. – 1999. – №236.

<sup>5</sup> Див.: **Фогельсон Ю.Б.** Введение в страховое право. – М., 1999. – С.63.

Важливою вимогою до страховиків є умова про розмір їх статутного фонду. Відповідно до статті 30 Закону України “Про страхування” мінімальний розмір статутного фонду страховика, який займається страхуванням відповідальності не повинен бути меншим за 1 млн. євро.

Виходячи з наведеного, страховиком може бути лише та фінансова установа, яка відповідає наступним чотирьом вимогам:

- 1) статус юридичної особи (у формі акціонерного, повного, командитного товариства чи товариства з додатковою відповідальністю);
- 2) мета і предмет діяльності – страхування, перестрахування і фінансова діяльність, пов’язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням (Ст.2 ч.7 Закону України “Про страхування”);
- 3) наявність ліцензії на здійснення страхової діяльності на території України;
- 4) дотримання вимог щодо статутного фонду, передбачених законом.

Для більш повної реалізації своїх можливостей страховики, за договором між собою, можуть створювати об’єднання в формі спілок, асоціацій<sup>6</sup>. Метою створення таких об’єднань є координація діяльності, представництво та захист спільних майнових інтересів, здійснення спільних програм. Займатися страховою діяльністю об’єднанням заборонено. Діють асоціації та спілки на підставі установчого договору та статуту і набувають прав юридичної особи після їх державної реєстрації. При цьому члени асоціацій (спілок) зберігають свою самостійність і права юридичних осіб.

До числа об’єднань, створених згідно з Законом України “Про страхування”, належить Моторне (транспортне) страхове бюро України (МТСБУ), яке є юридичною особою і утримується за рахунок коштів страховиків. До його складу входять понад 50 страхових компаній, які мають право займатися страхуванням цивільної відповідальності власників

---

<sup>6</sup> Див.: Закон України “Про страхування” від 04.10.2001 р. – Ст.13 // Урядовий кур’єр. – 2001. – № 205.

транспортних засобів. Пізніше були створені Авіаційне<sup>7</sup> та Морське страхове бюро<sup>8</sup>, до складу яких входять страховики, що займаються страхуванням авіаційних та, відповідно, морських ризиків.

Іншою стороною договору страхування відповідальності виступає страхувальник. Стаття 3 Закону України “Про страхування” іменує страхувальниками юридичних осіб та дієздатних громадян, що уклали договір страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України. Автор цілком розділяє думку В.Д.Базилевича, К.С.Базилевич, К.О.Єфименко, які доповнюють характеристику особи страхувальника через розкриття його основних прав та обов’язків, а саме: страхувальники сплачують страхові премії і мають право на отримання страхового відшкодування при настанні страхового випадку<sup>9</sup>.

На відміну від обов’язкового (та обов’язкового державного) страхування, де коло страхувальників чітко визначається в законодавчому порядку, при договірному страхуванні страхувальником може бути будь-який суб’єкт цивільного права. За договором страхування відповідальності це можуть бути: власники транспортних засобів, організації-перевізники, лікарі, журналісти, фармацевти, нотаріуси. Підприємства-володільці джерел (об’єктів) підвищеної екологічної небезпеки можуть також застрахувати ризик своєї відповідальності за шкоду, яка може бути заподіяна третім особам внаслідок аварії на підприємстві чи помилок працівників. В окремих випадках страхувальником може виступати і держава в особі її органів, наприклад, при здійсненні страхування у сфері космічної діяльності.

Згідно з Законом України “Про страхування” (ст.4) страхувальник має право застрахувати майновий інтерес, пов’язаний з обов’язком відшкодувати

---

<sup>7</sup> Див.: **Повітряний кодекс України** від 04.05.93 р. – Ст.103, ч.2, 3 // Відомості Верховної Ради. – 1993. – № 25.

<sup>8</sup> Див.: **Кодекс торговельного мореплавства України** від 09.12.94 р. – Ст.242, ч.3, 4 // Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 47.

<sup>9</sup> Див.: **Єфименко К.О.** Розвиток законодавчої і нормативної бази страхування та облік його операцій // **Фінанси України**. – 1998. – № 4. – С.63.

шкоду, заподіяну ним особисто. Тобто застрахувати цивільну відповідальність іншої особи так, як, наприклад, при особистому страхуванні можна застрахувати життя чи здоров'я іншої особи, страхувальник не має права. На нашу думку, страхувальникові все ж таки слід надати таке право, оскільки у будь-якому випадку, ні страхувальник, ні застрахована особа не мають право на страхове відшкодування. Договір страхування цивільної відповідальності укладається на користь третіх осіб. Таким чином, страховий інтерес страхувальника буде полягати у тому, щоб застрахована особа зберегла своє майнове становище в разі притягнення її до цивільної відповідальності за шкоду завдану при настанні страхового випадку. Нічого протизаконного в цьому немає, оскільки страхувальник ніякої матеріальної вигоди з договору страхування відповідальності не отримує.

Особливість правового положення третьої (потерпілої) особи у договорі страхування визначається тим, що вона, не виступаючи стороною договору, набуває права, якими її наділив страхувальник. Ця особа відповідає всім формальним вимогам, які пред'являються до вигодонабувачів (бенефіціарів): не бере участі у договорі, є учасником страхового правовідношення і може звернутися за відшкодуванням безпосередньо до страховика.

Зауважимо, що з приводу врегулювання питання про третіх осіб, страхування цивільної відповідальності має свої особливості, які підкреслюють самостійність та відмінність страхування відповідальності від інших видів страхування. Так, договір майнового страхування може бути укладений лише на користь тієї особи, яка має інтерес у збереженні майна (власника, орендаря, заставодавця тощо). Ця третя особа завжди відома наперед і прямо вказується в договорі. Вигодонабувач, тобто особа, яка має право на отримання страхової суми, може бути призначений і за договором особистого страхування. Він також завжди наперед відомий і страхувальник за власним бажанням має право замінити його іншою особою до настання страхового випадку<sup>10</sup>. В свою чергу, об'єктом страхування відповідальності виступає ризик настання цивільно-

---

<sup>10</sup> Див.: Закон України “Про страхування”. – Ст.3 ч.3.

правової відповідальності перед третіми особами внаслідок певних дій чи бездіяльності страхувальника. При цьому треті (потерпілі) особи ніколи не можуть бути названі в договорі конкретно, оскільки не можна сказати наперед, яким особам бути виплачено страхове відшкодування і в якому розмірі<sup>11</sup>. Все це визначається лише з настанням страхового випадку.

Таким чином, в страхуванні відповідальності вигодонабувачі визначені законом – це особи, які зазнали збитків у результаті настання страхового випадку (Закон України “Про страхування” – ст.3 ч.4). Тобто, якщо в договорі вказаний інший вигодонабувач або він взагалі не вказаний в договорі страхування, це не приймається до уваги при виплаті страхового відшкодування. В окремих випадках сама природа договору визначає, кого можна призначити вигодонабувачем. Так, наприклад, при страхуванні ризику відповідальності за договором<sup>12</sup> в розглядуваній ролі може виступати лише той, перед ким за умовами вказаного договору страхувальник повинен нести відповідальність<sup>13</sup>.

Вищенаведене дає можливість стверджувати, що страхування цивільної відповідальності є самостійним видом страхування. Самостійність ця визначається, по-перше, об’єктом страхуванням, під яким слід розуміти майнові інтереси страхувальника, пов’язані з обов’язком відшкодувати шкоду, заподіяну особі або її майну, а також шкоду, заподіяну юридичній особі, а, по-друге, особливим суб’єктним складом правовідношення, що виникає в результаті укладення договору страхування цивільної відповідальності.

---

<sup>11</sup> Див.: **Андреева Е.** Проблемы отраслевой классификации страхования в России // Страховое дело. – 2000. – № 5. – С. 16.

<sup>12</sup> Див.: **Цивільний кодекс України 2001 р.** – Ст.807 п.2.

<sup>13</sup> Див.: **Брагинский М.И.** Договор страхования. – М., 2000.– С. 41.